Διεργασίες επιπολιτισμοποίησης των μεταναστών στην Ελλάδα

Διαπιστώσεις και προοπτικές

Βασίλης Παυλόπουλος

Τομέας Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Διάγραμμα παρουσίασης

- Η (ασύμμετρη) εμπειρική και θεωρητική πρόοδος στην ψυχολογική μελέτη της επιπολιτισμοποίησης
- Το μοντέλο των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης: Ορισμένα σχόλια με βάση τα εμπειρικά δεδομένα
  - ✓ Κατηγορικές έναντι ποσοτικών μετρήσεων
  - ✓ Κριτήρια ταυτοποίησης
  - ✓ Εννοιολογικό περιεχόμενο
  - ✓ Επίπεδα ανάλυσης και οικολογικό σφάλμα
- Επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή
- Επιπολιτισμοποίηση και διομαδικές σχέσεις
- Γενικές διαπιστώσεις και προοπτικές

Διάγραμμα παρουσίασης

- Η (ασύμμετρη) εμπειρική και θεωρητική πρόοδος στην ψυχολογική μελέτη της επιπολιτισμοποίησης
- Το μοντέλο των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης: Ορισμένα σχόλια με βάση τα εμπειρικά δεδομένα
  - ✓ Κατηγορικές έναντι ποσοτικών μετρήσεων
  - ✓ Κριτήρια ταυτοποίησης
  - ✓ Εννοιολογικό περιεχόμενο
  - ✓ Επίπεδα ανάλυσης και οικολογικό σφάλμα
- Επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή
- Επιπολιτισμοποίηση και διομαδικές σχέσεις
- Γενικές διαπιστώσεις και προοπτικές

Ανέλιξη του αριθμού των δημοσιεύσεων με τον όρο *επιπολιτισμοποίηση* μεταξύ 1930-2010 (PsycINFO)

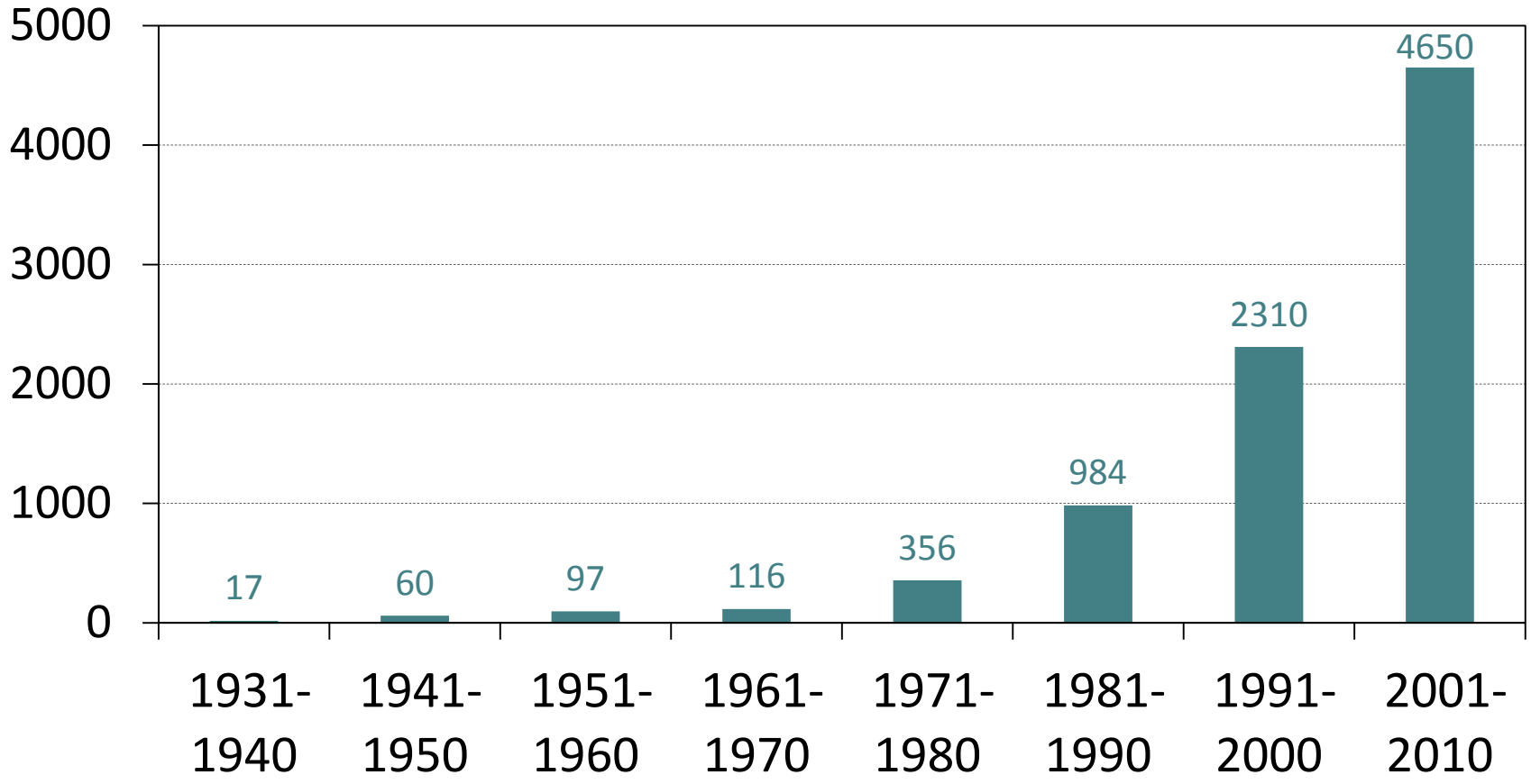

Ωστόσο, η μελέτη της μετανάστευσης παραμένει συχνά α-θεωρητική

- Ad hoc δείγματα χαμηλής αντιπροσωπευτικότητας, ελλιπής περιγραφή των συγκρινόμενων ομάδων.
- Αντικρουόμενα-αντιφατικά ερευνητικά δεδομένα σχετικά με τις επιπτώσεις της επιπολιτισμοποίησης (π.χ. Koneru, 2007· Ζήση, 2006).
- Αδυναμία αποσαφήνισης μεταξύ διαπλεκόμενων μεταβλητών, όπως η μεταναστευτική ιδιότητα, το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, τα αναπτυξιακά επιτεύγματα ή η διάρκεια παραμονής (βλ. Motti-Stefanidi et al., 2012).

☞ Αναπαραγωγή στερεοτύπων και προκαταλήψεων;

Βασικές έννοιες

- **Επιπολιτισμοποίηση:** Οι αμοιβαίες μεταβολές που προκύπτουν όταν άτομα ή ομάδες από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο έρχονται σε άμεση και διαρκή επαφή (Redfield, Linton, & Herskovits, 1936).

- **Προσαρμογή:** Αλλαγές της συμπεριφοράς ως απόκριση στον «πολιτισμικό κλονισμό» που συνεπάγεται η επιπολιτισμοποίηση (Berry, 1997, 2006). Δεν προεξοφλεί συγκεκριμένη έκβαση (αν και υπονοεί ασύμμετρη κοινωνική επιρροή), αξιολογείται με όρους λειτουργικότητας.

- **Ένταξη:** Η δυναμική πορεία που αποσκοπεί σε μια κατάσταση απουσίας οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών διακρίσεων μεταξύ συγκρίσιμων δημογραφικά μεταναστευτικών-ημεδαπών πληθυσμιακών ομάδων (Κόντης, 2009).

Θεωρητικές προσεγγίσεις
(Ward, Bochner, & Furnham, 2003)

- Τα μοντέλα του **επιπολιτισμικού στρες**: Δίνουν έμφαση στο συναισθηματικό τομέα, στις στρατηγικές αντιμετώπισης και στις διεργασίες (ατομικές και ομαδικές) που διαμεσολαβούν ανάμεσα στο στρες και την προσαρμογή.
- Τα μοντέλα **της πολιτισμικής μάθησης**: Δίνουν έμφαση στα συμπεριφορικά στοιχεία της επιπολιτισμοποίησης κατά τη διαπολιτισμική επικοινωνία, καθώς και στην έννοια της πολιτισμικής ενδυνάμωσης.
- Τα μοντέλα της **κοινωνικής ψυχολογίας**: Δίνουν έμφαση στις διομαδικές σχέσεις και στην επεξεργασία της ταυτότητας μέσα από τις διεργασίες της κοινωνικής κατηγοριοποίησης και της κοινωνικής σύγκρισης.

Μοντέλο επιπολιτισμοποίησης (Berry, 1997, 2006)

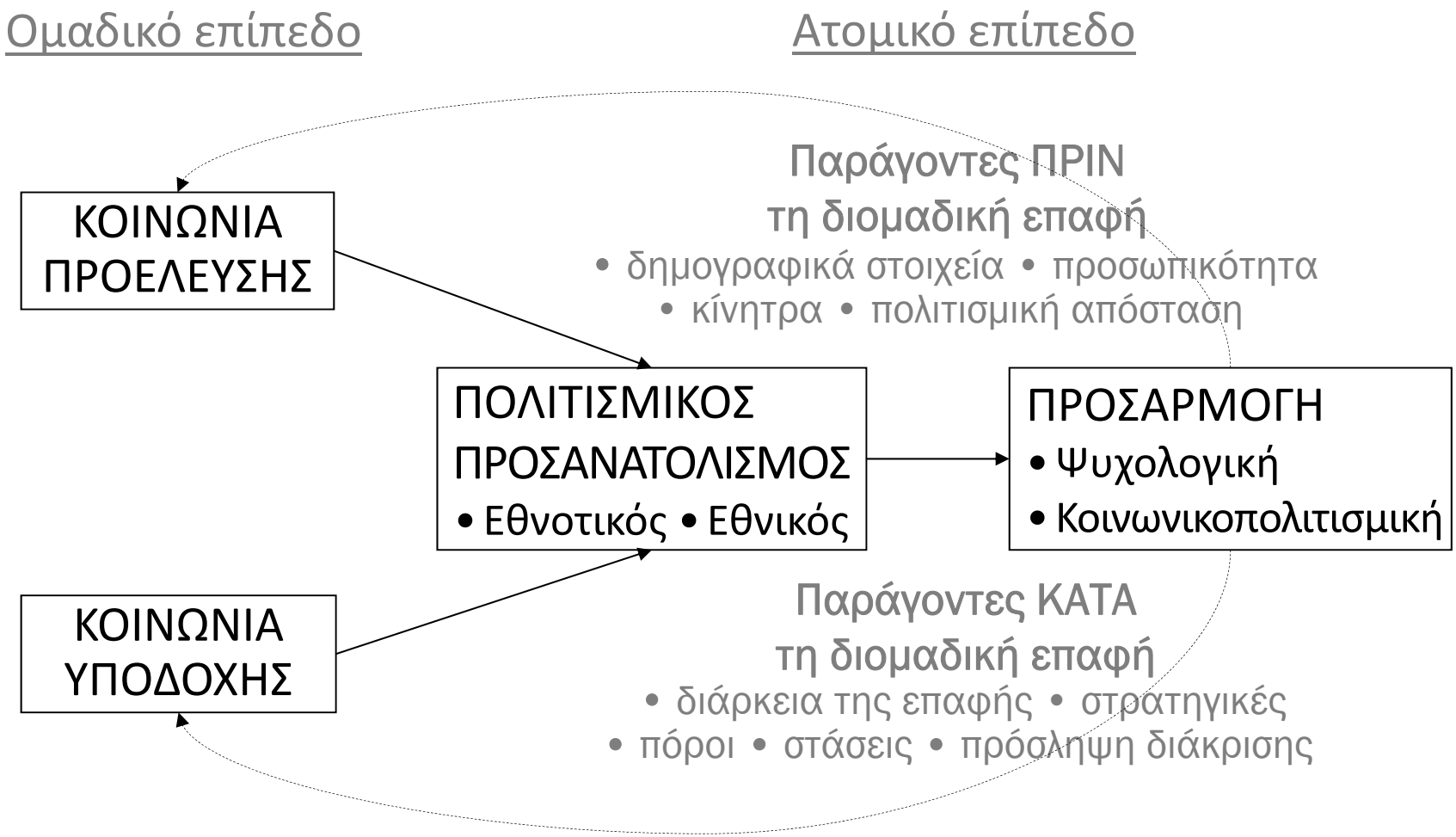

Στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης από τη σκοπιά των μεταναστών και της ευρύτερης κοινωνίας (Berry, 1997, 2006)

Διατήρηση εθνοπολιτισμικής ταυτότητας

−

+

Σύναψη σχέσεων με μέλη της ευρύτερης κοινωνίας

+

αφομοίωση/ συγχώνευση

εναρμόνιση/ πολυπολιτισμικότητα

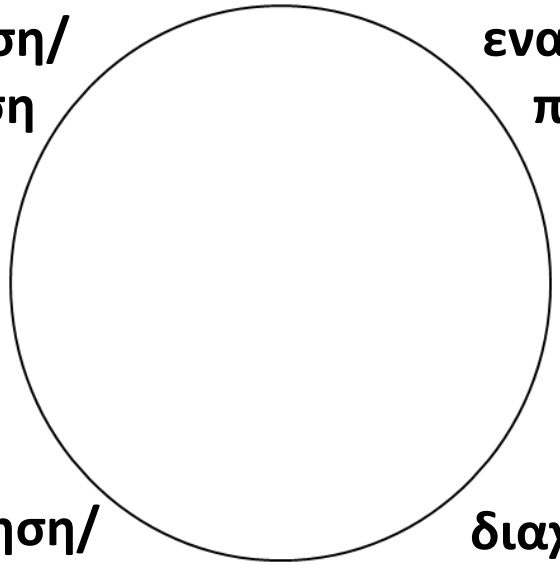

−

περιθωριοποίηση/ αποκλεισμός

διαχωρισμός/ διακρίσεις

Διάγραμμα παρουσίασης

- Η (ασύμμετρη) εμπειρική και θεωρητική πρόοδος στην ψυχολογική μελέτη της επιπολιτισμοποίησης
- Το μοντέλο των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης: Ορισμένα σχόλια με βάση τα εμπειρικά δεδομένα
  - ✓ Κατηγορικές έναντι ποσοτικών μετρήσεων
  - ✓ Κριτήρια ταυτοποίησης
  - ✓ Εννοιολογικό περιεχόμενο
  - ✓ Επίπεδα ανάλυσης και οικολογικό σφάλμα
- Επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή
- Επιπολιτισμοποίηση και διομαδικές σχέσεις
- Γενικές διαπιστώσεις και προοπτικές

Μέτρηση των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης (Arends-Tóth & van de Vijver, 2006)

- Οι **κατηγορικές** μετρήσεις (π.χ. βινιέτες) παρέχουν στατική και μάλλον χονδροειδή εκτίμηση της προτιμώμενης στρατηγικής, ευνοούν τις κοινωνικά αποδεκτές απαντήσεις, ενώ επίσης δεν επιτρέπουν τη διενέργεια στατιστικών αναλύσεων υψηλής ισχύος.
- Οι **ποσοτικές** μετρήσεις (π.χ. κλίμακες τύπου Likert) δίνουν τη δυνατότητα εκτίμησης καθεμιάς εκ των δύο διαστάσεων του πολιτισμικού προσανατολισμού, ξεχωριστά. Επιπρόσθετα, προσφέρουν πληροφορίες αναφορικά με τη *σχετική βαρύτητα* κάθε διάστασης ανά τομέα προσαρμογής.

Η ομαδοποίηση των διαστάσεων επιπολιτισμοποίησης οδηγεί σε απώλεια διασποράς εντός των ομάδων

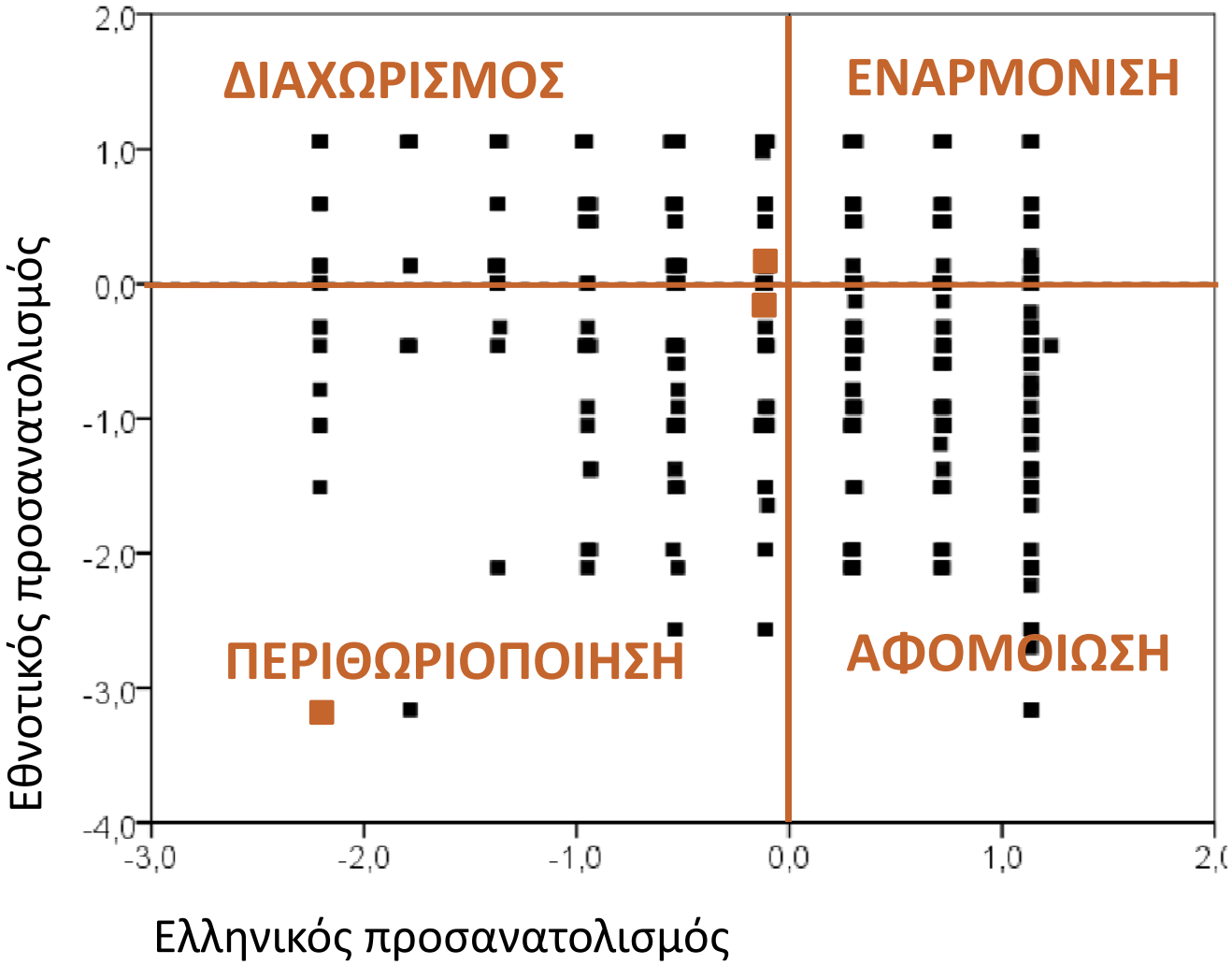

Ταυτοποίηση των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης

- Ο διαχωρισμός των ομάδων χαμηλού-υψηλού πολιτισμικού προσανατολισμού μπορεί να γίνει με διάφορα κριτήρια:
  - ✓ **Μεσαίο σημείο της κλίμακας μέτρησης.** Επιλογή με βάση τη θεωρία, οδηγεί συχνά σε εξαιρετικά άνιση κατανομή των τεσσάρων στρατηγικών.
  - ✓ **Κεντρική τάση της κατανομής (διάμεσος, μέσος όρος).** Συνδυασμός θεωρητικού και στατιστικού κριτηρίου, οδηγεί σε σχετικά ισορροπημένη εκπροσώπηση των ομάδων.
  - ✓ **Ανάλυση κατά συστάδες.** Καθαρά εμπειρικό κριτήριο, παρέχει ελευθερία για διερεύνηση νέων στρατηγικών, ίσως να μην αναπαραγάγει με συνέπεια το θεωρητικό μοντέλο.

Διαφορές στην ταυτοποίηση των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης με βάση 4 κριτήρια
(N=1.843, Pavlopoulos et al., 2011)

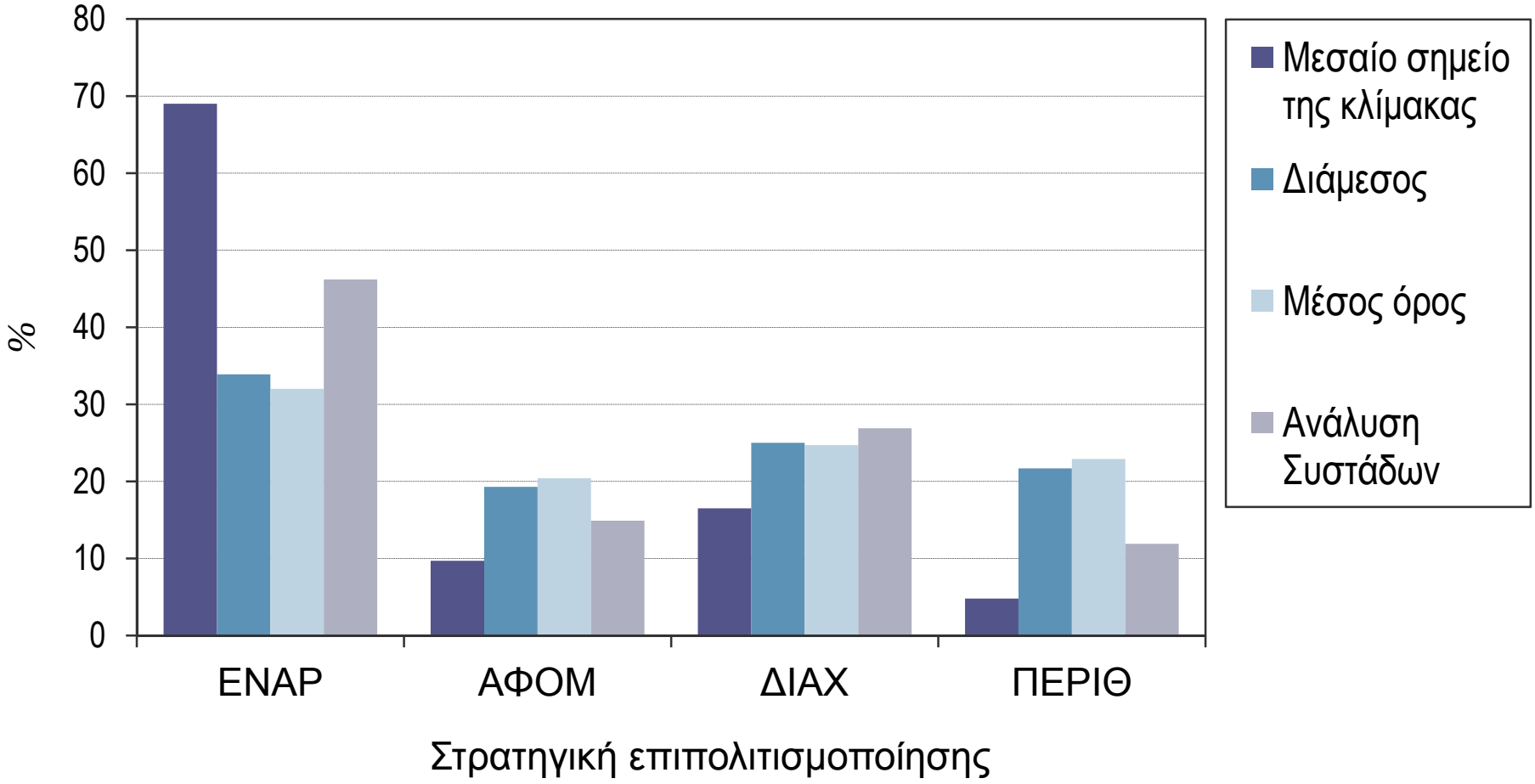

Επιπτώσεις από την επιλογή κριτηρίου ταυτοποίησης των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης

- Διαφορετικά κριτήρια οδηγούν σε διαφορετική αριθμητική εκπροσώπηση των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης.
- Επιπλέον, η παρουσίαση των στοιχείων στα ΜΜΕ προκαλεί στρεβλώσεις που ενισχύουν στερεότυπα, στιγματίζουν άτομα ή ομάδες και γίνεται στόχος εκμετάλλευσης για πολιτικές σκοπιμότητες.
- Γι’ αυτό, επιβάλλεται η σαφής αναφορά και αιτιολόγηση από τους ερευνητές του κριτηρίου ταυτοποίησης των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης.

Περιεχόμενο των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης: πόσες και ποιες στρατηγικές;

- Οι Bourhis, Moïse, Perreault & Senécal (1997) έχουν προτείνει δύο εκδοχές της *Περιθωριοποίησης*:
  - ✓ Η **Ανομία** αντιστοιχεί στην, κατά Berry, περιθωριοποίηση και επί το πλείστον δηλώνει αποτυχημένη προσαρμογή.
  - ✓ Ο **Ατομικισμός** σημαίνει χαμηλή αίσθηση ανήκειν σε κάποια εθνοτική ομάδα, χαρακτηρίζει ιδιοκεντρικά άτομα, μπορεί να έχει θετική ή αρνητική έκβαση.
- Σε νεότερες δημοσιεύσεις, οι Berry & συν. (2006) αποφεύγουν τη χρήση του όρου *Περιθωριοποίηση*. Αντ' αυτού αναφέρονται σε *Διάχυτο* προφίλ προσαρμογής.
- Ο εντοπισμός της παραπάνω διάκρισης προκύπτει μόνο μετά από προσεκτική επιλογή μεταβλητών και μεθόδων.

Συστάδες επιπολιτισμοποίησης των μεταναστών
(N=601, Besevegis & Pavlopoulos, 2008)

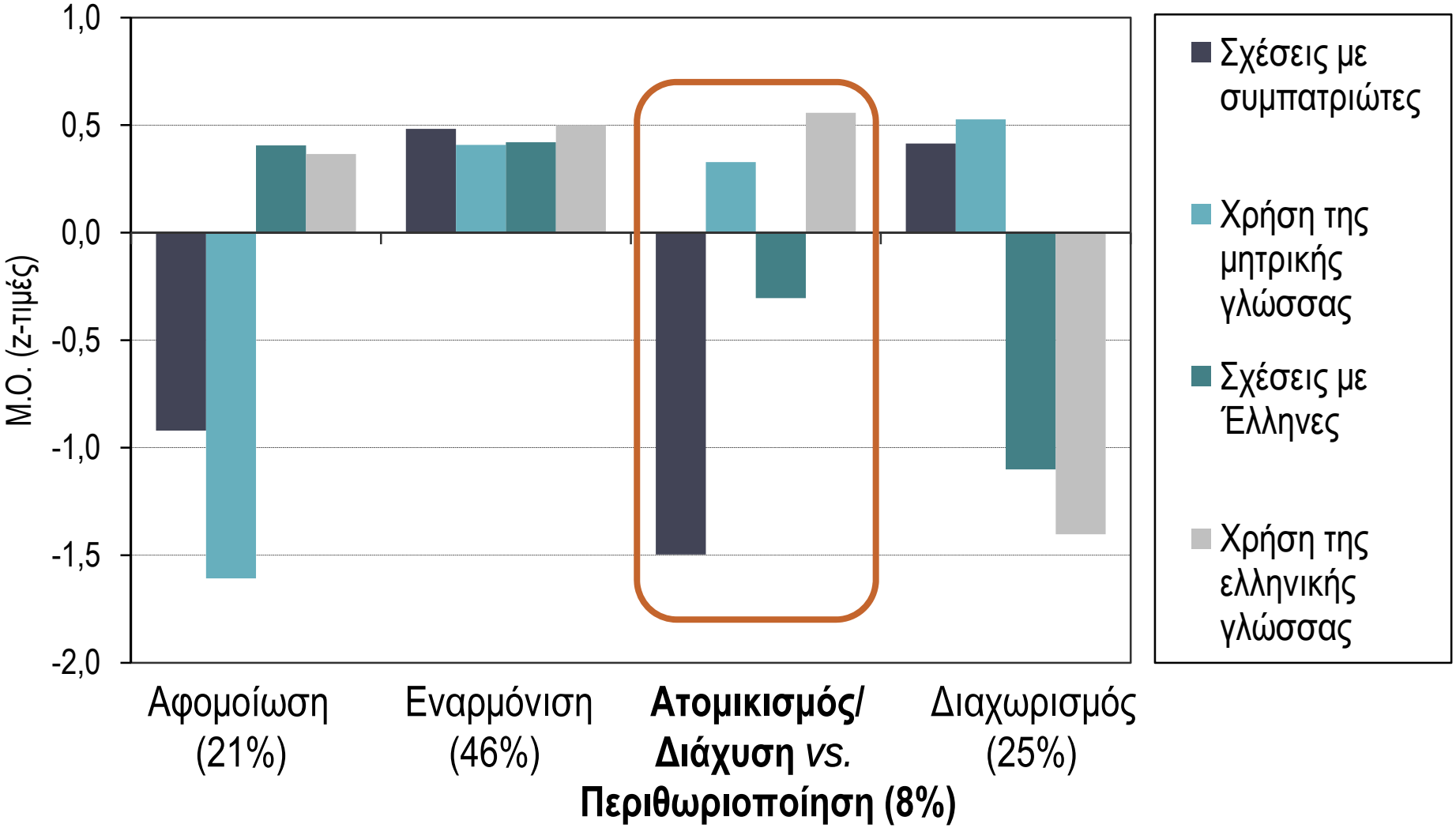

Στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης και επίπεδα ανάλυσης

- Κατά τη μελέτη των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης είναι πιθανόν οι ερευνητές να μεταφέρουν αυθαίρετα τα ευρήματα από ένα επίπεδο ανάλυσης σε άλλο (π.χ. από τα άτομα στις εθνοπολιτισμικές ομάδες). Οι λανθασμένες αυτές πρακτικές είναι γνωστές στη βιβλιογραφία ως **οικολογικό σφάλμα** και **αντίστροφο οικολογικό σφάλμα** (Hofstede, 2001).
  - ✓ Προτείνεται η χρήση διαφορετικών όρων για τις στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης από τη σκοπιά των μεταναστών και της κοινωνίας υποδοχής, αντίστοιχα (Berry, 1997, 2006),
  - ✓ καθώς και η εφαρμογή πολυεπίπεδων στατιστικών τεχνικών ανάλυσης των δεδομένων (HLM, Raudenbush & Bryk, 2002), όταν αυτό είναι εφικτό.

Πολιτισμικός προσανατολισμός των μεταναστών σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο ανάλυσης
(N=601, Besevegis & Pavlopoulos, 2008)

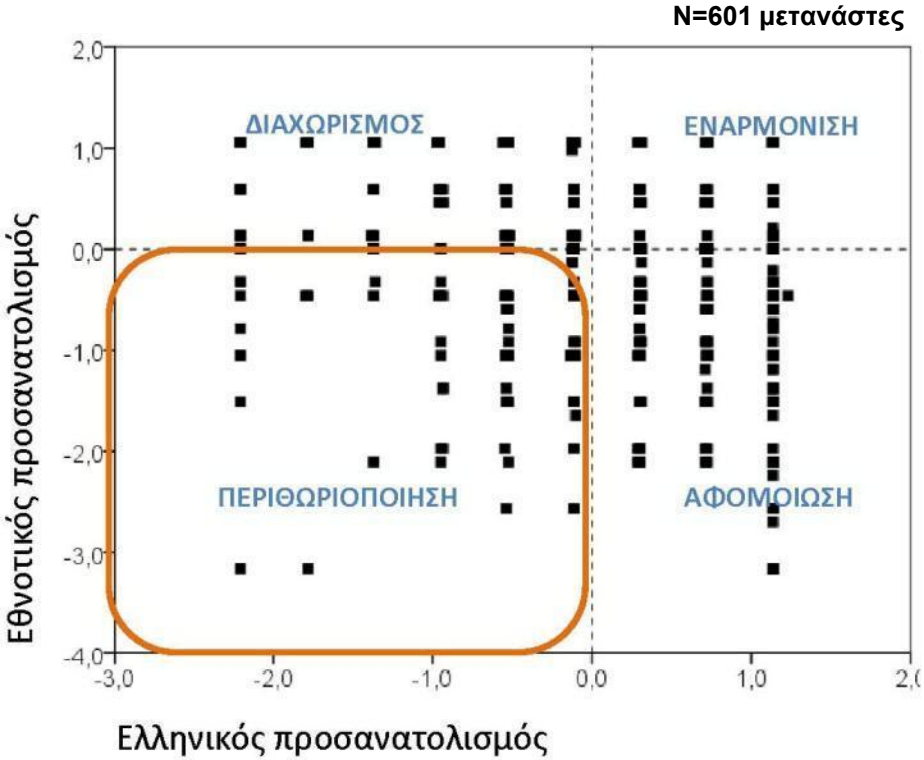

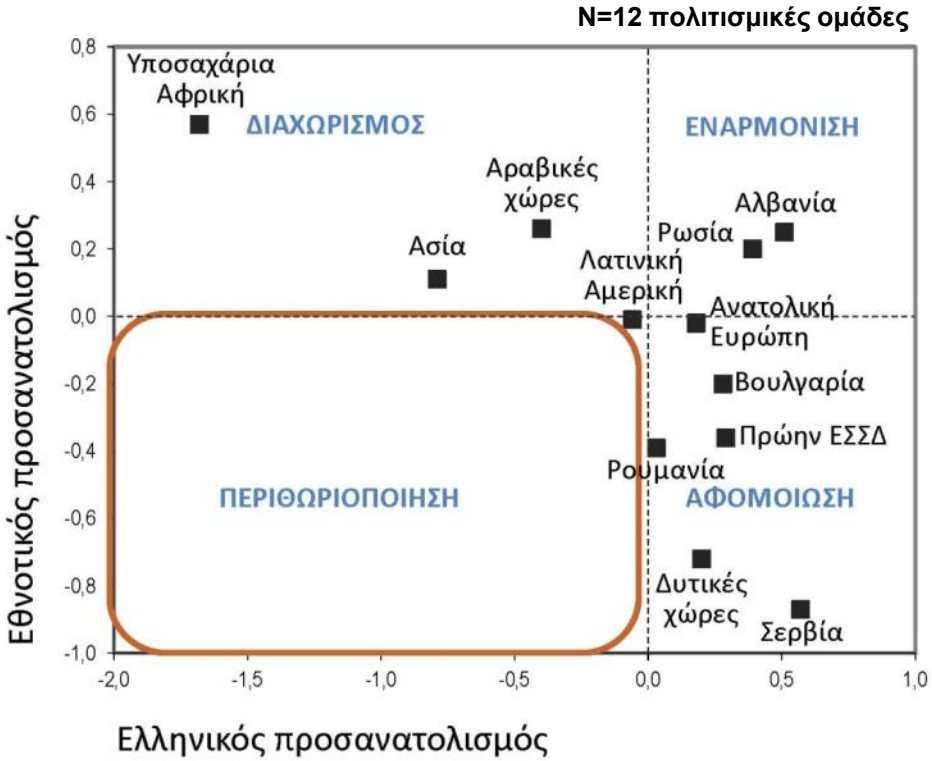

Η στρατηγική της περιθωριοποίησης εντοπίζεται μόνο στο ατομικό επίπεδο (αριστερά), όχι στο πολιτισμικό (δεξιά).

Διάγραμμα παρουσίασης

- Η (ασύμμετρη) εμπειρική και θεωρητική πρόοδος στην ψυχολογική μελέτη της επιπολιτισμοποίησης
- Το μοντέλο των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης: Ορισμένα σχόλια με βάση τα εμπειρικά δεδομένα
  - ✓ Κατηγορικές έναντι ποσοτικών μετρήσεων
  - ✓ Κριτήρια ταυτοποίησης
  - ✓ Εννοιολογικό περιεχόμενο
  - ✓ Επίπεδα ανάλυσης και οικολογικό σφάλμα
- Επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή
- Επιπολιτισμοποίηση και διομαδικές σχέσεις
- Γενικές διαπιστώσεις και προοπτικές

Επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή

- Ελάχιστη σημασία θα είχε η μελέτη της επιπολιτισμοποίησης αν δεν συνδεόταν με την ποιότητα της προσαρμογής.
- Στη διεθνή βιβλιογραφία, η στρατηγική της εναρμόνισης έχει συνδεθεί με τη θετικότερη έκβαση και η περιθωριοποίηση με την πιο αρνητική (Berry, 1997, 2006).
- Ωστόσο, έχει ασκηθεί κριτική στα παραπάνω ευρήματα, κυρίως για μεθοδολογικές αδυναμίες και ιδεολογική μεροληψία (π.χ. Rudmin, 2003).
- Πιο ενδιαφέρουσα είναι η διαφορική συσχέτιση του εθνοτικού και του εθνικού προσανατολισμού με την ψυχολογική και την κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή, αντίστοιχα (π.χ. Berry et al., 2006).

Συμβολή των διαστάσεων επιπολιτισμοποίησης στην προσαρμογή εφήβων μεταναστών από την Αλβανία και παλιννοστούντων από την πρώην Σοβιετική Ένωση (N=437, Motti-Stefanidi et al., 2008)

Προσαρ-μογή	Εθνοτικός προσανατολισμός	Ελληνικός προσανατολισμός
ΨΥΧΟ-ΛΟΓΙΚΗ	– συναισθ. συμπτώματα	
	+ αυτοεκτίμηση	+ αυτοεκτίμηση
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ		+ σχολική επίδοση
		– απουσίες
		+ ευσυνειδησία
		– διαταρακτική συμπεριφορά

Επιπολιτισμικό προφίλ ενηλίκων μεταναστών
(N=1843, Pavlopoulos et al., 2011)

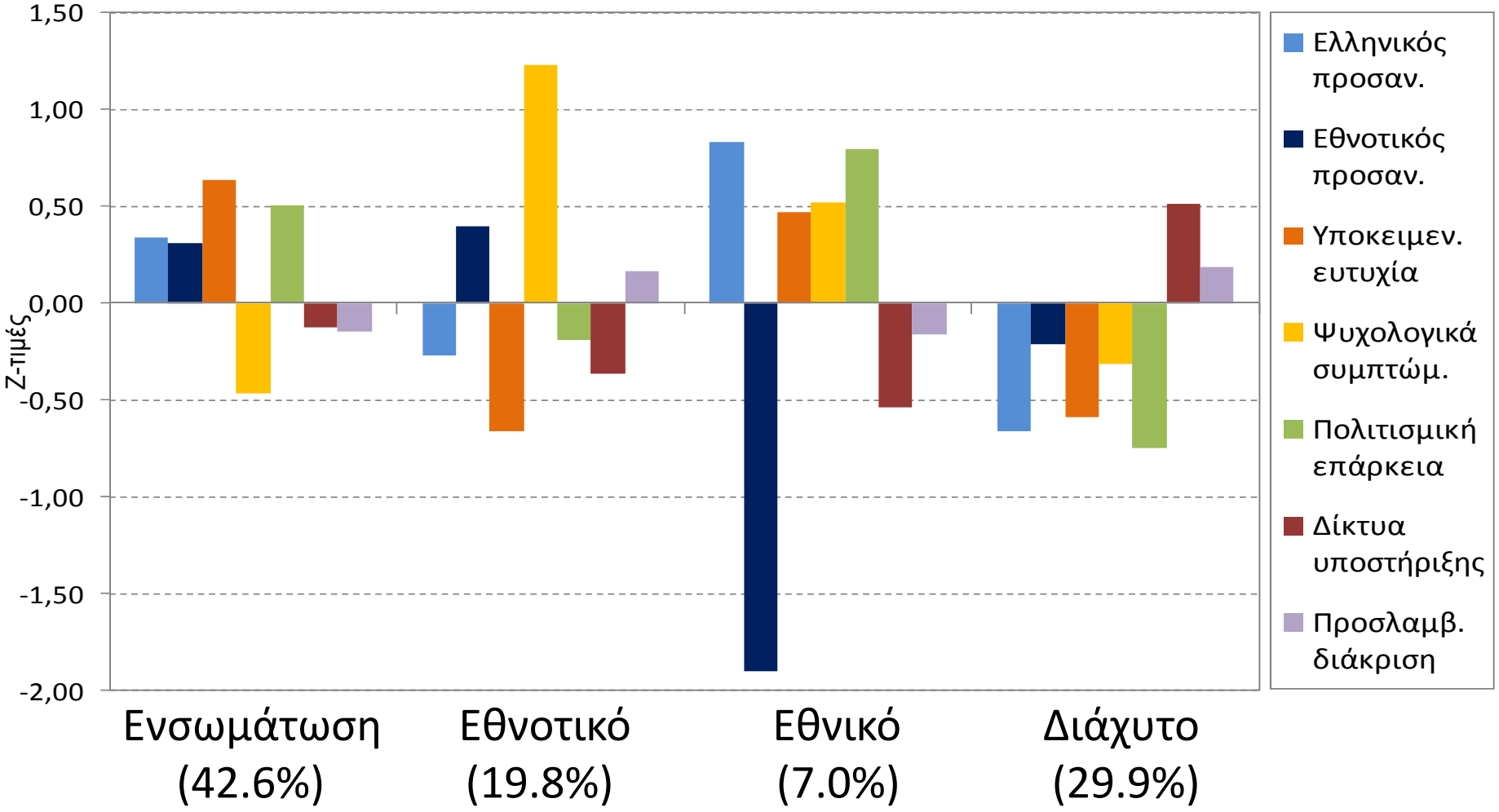

Επιπολιτισμικό προφίλ σε σχέση με μη ψυχολογικές μεταβλητές (N=1843, Pavlopoulos et al., 2011)

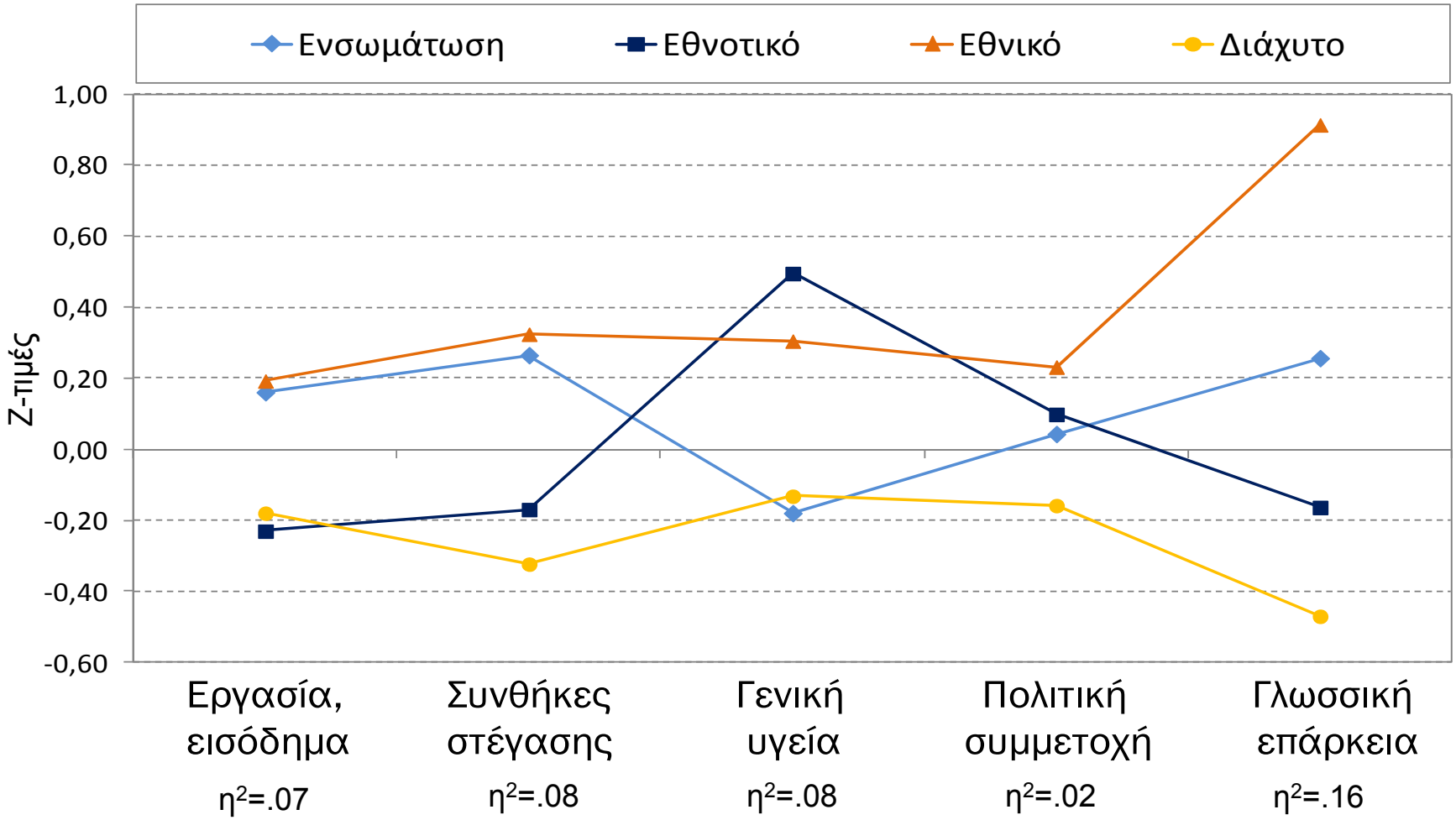

Διαμεσολάβηση των διαστάσεων επιπολιτισμοποίησης στη σχέση διάρκειας παραμονής-προσαρμογής ενηλίκων μεταναστών (N=601, Besevegis & Pavlopoulos, 2008)

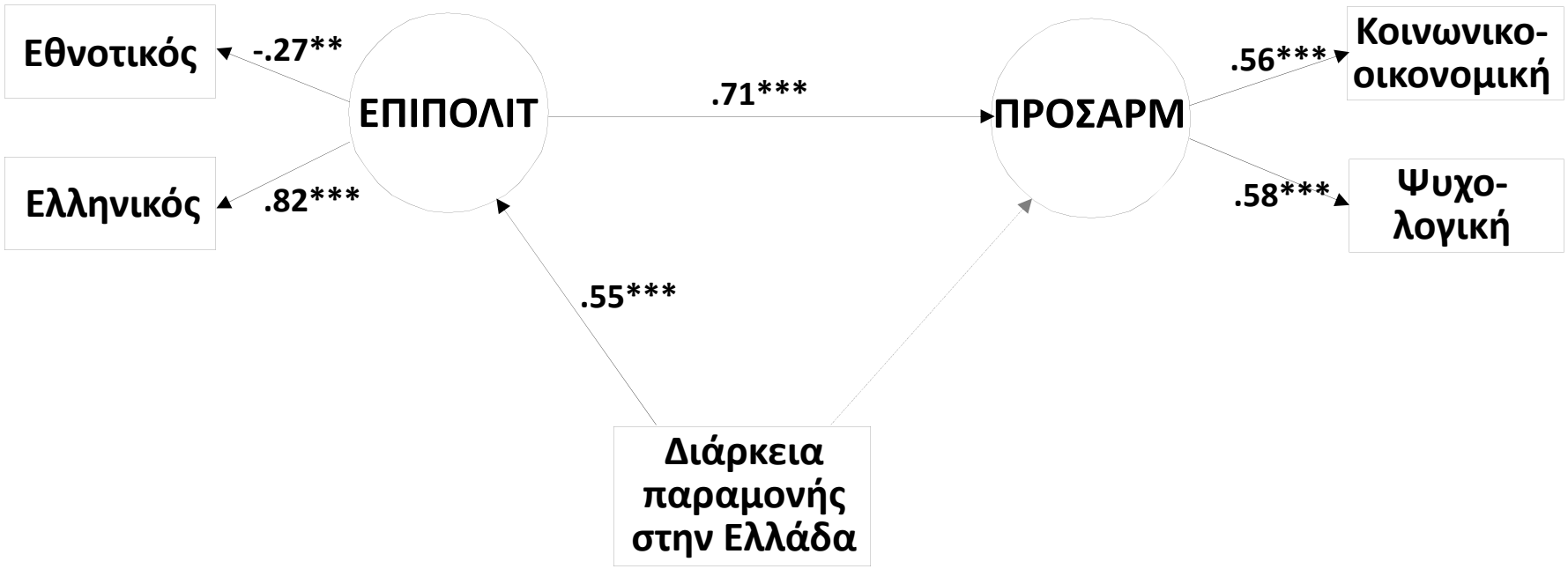

$\chi^2(4, N=601)=7.07$, p=.132; CFI=0,99; RMSEA=0,036

Επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή: σύνοψη

- Σε γενικές γραμμές, οι έρευνες στην Ελλάδα συνάδουν με τα διεθνή εμπειρικά δεδομένα: τόσο η *πολιτισμική διατήρηση* όσο και η *διαπολιτισμική επαφή* συμβάλλουν **συμπληρωματικά** και **με θετικό τρόπο** στην προσαρμογή.
  - ✓ Τα παραπάνω έχουν προκύψει από μελέτη διαφορετικών εθνοπολιτισμικών ομάδων, ενηλίκων και εφήβων, αφού ελήφθη υπ' όψιν η διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα.
  - ✓ Οι διαπιστώσεις αυτές παραπέμπουν στη στρατηγική της *εναρμόνισης* και υποδεικνύουν αντίστοιχου περιεχομένου παρεμβάσεις και πολιτικές...
  - ✓ …καθώς η προσαρμογή και η ένταξη δεν είναι απλώς ζήτημα χρόνου!

Διάγραμμα παρουσίασης

- Η (ασύμμετρη) εμπειρική και θεωρητική πρόοδος στην ψυχολογική μελέτη της επιπολιτισμοποίησης
- Το μοντέλο των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης: Ορισμένα σχόλια με βάση τα εμπειρικά δεδομένα
  - ✓ Κατηγορικές έναντι ποσοτικών μετρήσεων
  - ✓ Κριτήρια ταυτοποίησης
  - ✓ Εννοιολογικό περιεχόμενο
  - ✓ Επίπεδα ανάλυσης και οικολογικό σφάλμα
- Επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή
- Επιπολιτισμοποίηση και διομαδικές σχέσεις
- Γενικές διαπιστώσεις και προοπτικές

Η στρατηγική επιπολιτισμοποίησης ως επιλογή στο πλαίσιο των διομαδικών σχέσεων

- Η στρατηγική επιπολιτισμοποίησης δεν συνιστά ελεύθερη ατομική επιλογή για τους μετανάστες, αλλά συντελείται σε συνάρτηση με τις στάσεις των γηγενών και την ποιότητα της διαπολιτισμικής επαφής.
- Η επικέντρωση της ευθύνης αποκλειστικά στους μετανάστες για την επιλογή αυτή:
  - ✓ αποτελεί «θεμελιώδες σφάλμα» κοινωνικής απόδοσης (Ross, 1977),
  - ✓ παραγνωρίζει την αμοιβαιότητα των διομαδικών σχέσεων,
  - ✓ οδηγεί σε στατική θεώρηση των δυναμικών διεργασιών που συντελούνται κατά τη διαπολιτισμική επαφή.

Η στρατηγική επιπολιτισμοποίησης ως επιλογή στο πλαίσιο των διομαδικών σχέσεων

- Ενδείξεις **αμοιβαιότητας** στη διαμόρφωση των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης προκύπτουν από μελέτες της *διομαδικής επαφής* και της *προσλαμβανόμενης διάκρισης:*
  - ✓ Έρευνα με μετανάστες και γηγενείς σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Βόλο και Ρέθυμνο (N=753) έδειξε ότι, σε πόλεις όπου οι γηγενείς αναφέρουν συχνότερη διαπολιτισμική επαφή, οι μετανάστες τείνουν να επιλέγουν την Εναρμόνιση μάλλον παρά τον Διαχωρισμό (Παυλόπουλος, 2011).
  - ✓ Σε πανελλαδική έρευνα με ενήλικες μετανάστες (N=1843), η πρόσληψη της διάκρισης συνδέθηκε με υψηλότερο εθνοτικό προσανατολισμό και χαμηλότερο ελληνικό προσανατολισμό (Pavlopoulos et al., 2011).

Διάγραμμα παρουσίασης

- Η (ασύμμετρη) εμπειρική και θεωρητική πρόοδος στην ψυχολογική μελέτη της επιπολιτισμοποίησης
- Το μοντέλο των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης: Ορισμένα σχόλια με βάση τα εμπειρικά δεδομένα
  - ✓ Κατηγορικές έναντι ποσοτικών μετρήσεων
  - ✓ Κριτήρια ταυτοποίησης
  - ✓ Εννοιολογικό περιεχόμενο
  - ✓ Επίπεδα ανάλυσης και οικολογικό σφάλμα
- Επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή
- Επιπολιτισμοποίηση και διομαδικές σχέσεις
- Γενικές διαπιστώσεις και προοπτικές

Γενικές διαπιστώσεις και προοπτικές

- Η μελέτη των διεργασιών επιπολιτισμοποίησης συμβάλλει στην κατανόηση του μεταναστευτικού φαινομένου, καθώς καθιστά μετρήσιμη τη δυναμική πορεία της διαπολιτισμικής επαφής και προφυλάσσει από τη στείρα αναπαραγωγή στερεοτύπων τόσο κατά το μεθοδολογικό σχεδιασμό, όσο και στην ερμηνεία των ευρημάτων.
- Οι διεργασίες αυτές περιλαμβάνουν τον προσανατολισμό των σχέσεων προς τους συμπατριώτες και τους γηγενείς, την επεξεργασία της εθνικής ταυτότητας, το επιπολιτισμικό στρες και τις στρατηγικές για την αντιμετώπισή του, καθώς και την αξιοποίηση των διαθέσιμων ψυχοκοινωνικών πόρων.

Μελλοντικές κατευθύνσεις στη μελέτη της επιπολιτισμοποίησης

- Συνδυασμός ποσοτικών και κατηγορικών μετρήσεων (διαστάσεις πολιτισμικού προσανατολισμού και στρατηγικές).
- Συνδυασμός ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων, χρήση «ημικών» τεχνικών.
- Διεξαγωγή διαχρονικών ερευνών για την αποσαφήνιση των επιπολιτισμικών από τις αναπτυξιακές μεταβλητές.
- Θεωρητική θεμελίωση πάνω στη βάση ερευνητικών υποθέσεων αξιοποιώντας τα κοινωνιοψυχολογικά μοντέλα και τα συνθετικά εξηγητικά σχήματα (Motti-Stefanidi, Berry, Chryssochoou, Sam, & Phinney, 2012).
- Εν κατακλείδι: καλύτερη περιγραφή, περισσότερη ερμηνεία…

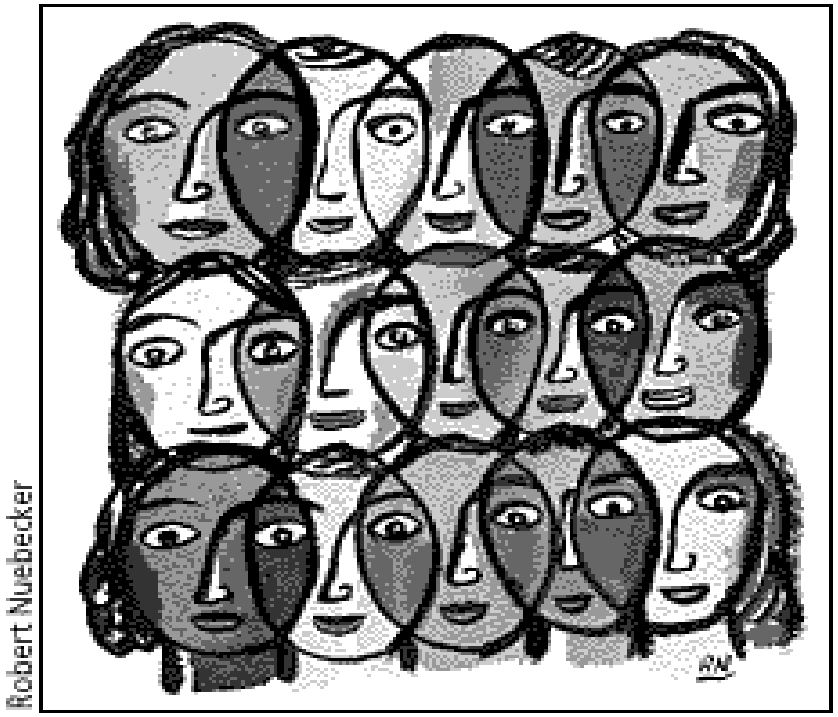

vpavlop@psych.uoa.gr

http://www.psych.uoa.gr/~vpavlop

Ευχαριστίες

Τα εμπειρικά δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν σε αυτή την παρουσίαση προέρχονται από ερευνητικά προγράμματα, τα οποία χρηματοδοτήθηκαν εν μέρει από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, τον Ειδικό Λογαριασμό Κονδυλίων Έρευνας του Πανεπιστημίου Αθηνών, το Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής και το Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης.

Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ & ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΣΠΑ 2007-2013
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΕΛΛΑΔΑ 2008
Ανάπτυξη παντού. Ανάπτυξη για όλους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ
2ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης

Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης

ΙΜΕΠΟ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γενική βιβλιογραφία

- Arends-Tóth, J., & van de Vijver, F. J. R. (2006). Assessment of psychological acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 142-162). Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, *46*, 5-34.
- Berry, J. W. (2006). Contexts of acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 27-42). Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, *55*, 303-332.
- Bourhis, R. Y., Moïse, L. C., Perreault, S., & Senecal, S. (1997). Towards an interactive acculturation model: A social psychological approach. *International Journal of Psychology*, *32*, 369-386.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Ζήση, Α. (2006). Μετανάστευση και ψυχική υγεία: ανασκόπηση εμπειρικών ευρημάτων. *Ψυχολογία*, *13*(3), 95-108.
- Κόντης, Α. (2009). Ιθαγένεια και ενσωμάτωση μεταναστών. Στο Α. Κόντης (Επιμ.), *Ζητήματα κοινωνικής ένταξης μεταναστών* (σελ. 21-73). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Motti-Stefanidi, F., Berry, J., Chryssochoou, X., Sam, D. L., & Phinney, J. (2012). Positive immigrant youth adaptation in context: developmental, acculturation and social psychological perspectives. In A. S. Masten, K. Liebkind, & D. Hernandez (Eds.), *Realizing the potential of immigrant youth*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Redfield, R., Linton, R., & Herskovits, M. J. (1936). Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, *38*, 149-152.
- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: distortions in the attribution process. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 10, pp. 173-220). New York: Academic Press.
- Rudmin, F. (2003). Critical history of the acculturation psychology of assimilation, separation, integration, and marginalization. *Review of General Psychology*, *7*, 3-87.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock* (2nd ed.). Hove, UK: Routledge.

Βιβλιογραφία ερευνών με μετανάστες στην Ελλάδα

- Besevegis, E., & Pavlopoulos, V. (2008). Acculturation patterns and adaptation of immigrants in Greece. In M. Finklestein & K. Dent-Brown (Eds.), *Psychosocial stress in immigrants and members of minority groups as a factor of terrorist behavior* (NATO Science for Peace and Securitiy Series, E: Human and Societal Dynamics, vol. 40, pp. 23-34). Amsterdam: IOS Press
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradović, J., Dalla, M., Takis, N., Papathanasiou, A., & Masten, A. (2008). Immigration as a risk factor for adolescent adaptation in Greek urban schools. *European Journal of Developmental Psychology*, *5*(2), 235-261.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradović, J., & Masten, A. (2008). Acculturation and adaptation of immigrant adolescents in Greek urban schools. *International Journal of Psychology*, *43*(1), 45-58.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., & Tandaros, S. (2011). Parent-adolescent conflict and adolescents' adaptation: a longitudinal study of Albanian immigrant youth living in Greece. *International Journal of Developmental Science*, *5*, 57-71.
- Παυλόπουλος, Β. (2011, Νοέμβριος). *Διεργασίες επιπολιτισμού μεταναστών μαθητών: η οπτική των μαθητών, των γονέων και των εκπαιδευτικών*. Ανακοίνωση στην ημερίδα «Προσαρμογή και ψυχική υγεία μεταναστών και παλιν-νοστούντων μαθητών: διερεύνηση αναγκών και σχέδιο παρέμβασης», Αθήνα.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., Καλογήρου, Σ., Θεοδώρου, Ρ., Μαρκούση, Δ., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2009). Επιπολιτισμός και προσαρμογή μεταναστών εφήβων στο σχολικό πλαίσιο. *Ψυχολογία*, *16*(3), 400-421.
- Pavlopoulos, V., Dalla, M., Georganti, K., & Besevegis, E. (2011, July). *Building integration indices of immigrants in Greece: definition, measurement and relations with sociodemographic factors*. Paper presented at the Regional Conference of the International Association for Cross-Cultural Psychology, Istanbul, Turkey.
- Παυλόπουλος, Β., Μπεζεβέγκης, Η., & Γεωργαντή, Κ. (2012). Εθνική ταυτότητα και ψυχολογική προσαρμογή εφήβων μεταναστών. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές διαδρομές* (2η έκδ.). Αθήνα: Gutenberg.